

ใบความรู้ที่ ๗

บทวิเคราะห์ นิทานคำกลอนเรื่องพระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีหนีนางผีเสื้อสมุทร
หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑ เรื่อง สร้างสรรค์สารพร้อม
แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๗ ภาษาในวรรณคดี (๑)
รายวิชาภาษาไทย รหัสวิชา ท๒๓๑๐๑ ภาคเรียนที่ ๑ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

จะกล่าวกลับจับความไปตามเรื่อง

องค์อภัยมณีศรีโสภณ
กับด้วยนางอสุรีนรีมิต
ต้องรักใคร่ไปตามยามกันดาร
ไม่คลาดเคลื่อนเหมือนองค์พระทรงเดช
ทรงกำลังตั้งพระยาชาพลาย
พระบิตุรงค์ทรงศักดิ์ก็รักใคร่
เฝ้าเลี้ยงลูกผูกเปลแล้วแห่เช้า
จึงให้นามตามอย่างข้างมนุษย์
อัมรินทร์ทรงมาค่าบุรี
เจียรระบาดคาคองคี่ก็ทรงเปลื้อง
สอนให้เจ้าเป่าปี่มีวิชา
วันหนึ่งนางอสุรีผีเสื้อน้ำ
จับกระโห้โลมากุมภาพาล

ฝ่ายกุมารสินสมุทรสุดสวาท
ความรักพอยิ่งกว่าแม่มาแต่ไร
เห็นทรงธรรมบรรทมสนิทหนึ่ง
โลดล่ำฟองล่องเชิงละเลิงมา
หนักหรือเบาเยาว์อยู่ไม่รู้จัก
เห็นหาดทรายพรายงามเป็นเงินราง
ไม่เคยเห็นเป็นน่านาสุกสนาน
ออกวิ่งเต้นเล่นทรายสบายองค์
ด้วยหน่อนาถชาติเชื้อผีเสื้อสมุทร
ยิ่งถูกน้ำกำลังยิ่งเกรียงไกร
ระลอกซัดพลัดเข้าไปปากฉลาม
เงือกเกลือกกลิ้งมากกลางชล
ถามไถ่ไม่พูดก็โผนจับ
ครั้นจับได้ให้ระแวงแคลงวิญญูณ
อุคกระชากลากหางขึ้นกลางหาด
จะเอาไปให้พระบิดา

ถึงบาทเบี่ยงปรเมศพระเชษฐา
ตกยากอยู่คูหามาช้านาน
เป็นคูชิตเซยชมสมสมาน
จนนางมารมีบุตรบุรุษชาย
แต่ดวงเนตรแดงดุดังสุริย์ฉาย
มีเขี้ยวคล้ายชนนีมีศักดา
ด้วยเนื้อไขมิได้คิดริษยา
จนใหญ่กล้าอายุได้แปดปี
ชื่อสินสมุทรกุมารชาญชัยศรี
พระภูมีถอดผูกให้ลูกยา
ให้เป็นเครื่องนุ่งห่มโอรสา
เพลงศาสตราสารพัดหัดชำนาญ
ออกจากถ้ำเที่ยวหาภักษาหาร
กินสำราญรื่นเริงบันเทิงใจ
ไม่ห่างบาทบิดาอำมหิต
ด้วยมิได้ขู่เข็ญเช่นมารดา
หนีไปวิ่งเล่นอยู่ในคูหา
เห็นแผ่นผาพิงผนังปิดหนทาง
เข้าลองผลึกด้วยกำลังก็พังผาง
ทะเลกว้างขวางขวาล้วนป่าดง
พระกุมารเพลินจิตพิศวง
แล้วโดดลงเล่นมหาชลาลัย
ดำไม่หยุดเลยทั้งวันก็กลับได้
เที่ยวเลี้ยวไล่ซึ่ปลาในสาชล
ลอดออกตามซีกเหวเสือกสลดเห็นฝูง
คิดว่าคนมีหางเหมือนอย่างปลาครั้น
ดูกลอกกลับกลางน้ำปล้ำมัจฉา
เช่นนี้ปลาหรืออะไรจะใคร่รู้
แลประหลาดลักษณะมีตาหู
แล้วลากลู่เข้าไปในถ้ำด้วยกำลัง

ถึงหุบห้องร้องบอกบิดุเรศ
เห็นลูกกลากเงื่อนน้ำแต่ลำพัง
เมื่อกี้เห็นเล่นอยู่ในคูหา
พระลูกเล่าตามจริงทุกสิ่งไป
แม่นแม่เจ้าเขารู้ว่าแรงนัก
จะโกรธเกรี้ยวเคี้ยวเล่นเป็นธูลี
สินสมุทรกุมารชาญฉลาด
จึงทูลถามความจริงด้วยกริ่งใจ
พระฟังคำน้ำเนตรลงพรากพราก
แถลงเล่าลูกยาสารพัน
แม่ของเจ้าเขาเป็นเชื้อผีเสื้อสมุทร
จึงกำเนิดเกิดกายสายสุดใจ
ไปเปิดประตูหาถ้าเขาเห็น
แม่นสินสมุทรสุดสวาทพ้อคลาดแคล้ว
พระโอรสรู้แจ้งไม่แคลงจิต
ด้วยแม่กลับอัปลักษณ์เป็นยักษ์ร้าย
ฝ่ายเงื่อนน้ำนอนกลิ้งนึ่งสดับ
รู้ภาษามนุษย์แนในใจ
ค่อยเขี่ยอ่อนเลื่อนลูกขึ้นทั้งเจ็บ
พระผ่านเกล้าเจ้าฟ้าในธาตรี
พระราชาบุตรนุคดลากำบากเหลือ
ทั้งลูกเต้าเผ่าพงศ์ก็พลัดพราย
พระองค์เล่าเขาก็พาเอามาไว้
พระองค์จงโปรดแก้โทษทัณฑ์
ซึ่งปากถ้าทำลายลงเสียหมด
ข้าเห็นอย่างนางมารจะนานมา
หนึ่งพวกฟ้องของข้าคณาญาติ
แม่นประสงค์สิ่งไรในนที

พระฟังเงือกพูดได้ให้สงสาร
รู้เจรจาสารพัดน่าอัศจรรย์
เราตรองตรึกนึกจะหนีนางผีเสื้อ
ท่านเจนทางกลางทะเลคะเนใจ
ฝ่ายเงื่อนน้ำคำนับอภิวาท
อันน้ำนี้มีนามตามบุราณ
เป็นเขตแคว้นแดนที่นางผีเสื้อ
ข้างทิศใต้ไปจนเกาะแก้วมังก

พระลืมนตรเหลียวหาทั้งหน้าหลัง
จากบัลลังก์มาห้ามแล้วถามไป
เงือกนี้เจ้าเอามาแต่ข้างไหน
พระตกใจจึงว่าด้วยปรานี
กลัวจะลักลอบพาบิดาหนี
ไม่พอที่ซีวันจะบรรลัย
ฟังพระบาทพิตรุงค์ให้สงสัย
เหตุไฉนจึงจะเป็นไปเช่นนั้น
คิดถึงยากยามวิโยคยั้งโศกศัลย์
จนพากันมาบรรทมที่ร่มไม้ไทร
ขึ้นไปอุตุฉวยบิดาลงมาได้
จนเจ้าได้แปดปีเข้านี้แล้ว
ตายหรือเป็นว่าไม่ถูกเลยลูกแก้ว
ไม่รอดแล้วพิตรุงค์ก็คงตาย
รำคาญคิดเสียใจมิใคร่หาย
ก็พุ่มพ่ายชลนาโศกาลัย
กิตติศัพท์สองแจ้งแถลงไซ
จะกราบไหว้วอนว่าให้ปรานี
ยังมีเห็นบ่นอมประณตบทศรี
ข้าขอชีวิตไว้อย่าให้ตาย
ดั่งหนังเนื้อนี้จะแยกแตกสลาย
ยังแต่กายเกือบจะดินสิ้นชีวัน
เสรำพระทัยทุกข์ตรอมเหมือนหม่อมฉันขอ
ช่วยผ่อนผันให้ตลอดรอดชีวา
ให้โอรสยกตั้งบังคูลา
จะอาสาเกลี้ยทรายเสียให้ตี
ขอรองบาทบงกชบทศรี
ที่สิ่งมีจะเอามาสารพัน

จึงว่าท่านคิดนี้ดีขยัน
อยู่พูดกันอีกสักหน่อยจึงค่อยไป
แต่ได้เห็นอไม่รู้แห่งตำแหน่งไหน
ทำกระไรจึงจะพ้นทนมาน
ข้าพระบาททราบสิ้นทุกถิ่นฐาน
อโนมานเคียงกันสี่พันดร
ข้างฝ่ายเหนือถึงมหิงษะสิงขร
หนทางจรเจ็ดเดือนไม่เคยเลื่อนคล

ไปกลางย่านบ้านเรือนหามีไม่
แต่สำเภาชาวเกาะเมืองลังกา
ถ้าเสียเรือเหลือคนแล้วนางเงือก
เหมือนพวกพ้องของข้ารู้พาที
อายุข้าห้าร้อยแปดสิบเศษ
แม้จะหนีผีเสื้อด้วยแรงรุทร
แต่โยคีมีมนตร์อยู่ตนหนึ่ง
อยู่เกาะแก้วพิสดารสำราญใจ
พวกเรือแตกแซกฝรั่งแลอังกฤษ
ด้วยโยคีมีมนตร์ดลวิชา
แม้พระองค์ทรงฤทธิ์จะคิดหนี
เมื่อสำเภาเขาซัดพลัดเข้าไป
แต่ทางไกลไม่น้อยถึงร้อยโยชน์
กลางคองศาสารพัดจะซัดเคือง
แม้กำลังตั้งข้าจะพาหนี
อสุรีมีกำลังตั้งปลาวาฬ
ถ้าแก้ไขให้นางไปค้ำป่า
จะอาสาพาไปมิได้กลัว
แต่พระองค์ทรงคิดให้รอบคอบ
จึงโปรดใช้ให้องค์พระลูกชาย
พระแจ้งความตามคำเงือกน้ำเล่า
จึงว่าพี่มีคุณน้องสักครั้ง
ซึ่งลูกรักหักหาญให้ท่านโกรธ
ช่วยไปปิดปากถ้าที่สำคัญ

จึงบัญชาว่าเจ้าสินสมุทร
ขอสมตาท่าปู้ยาตูเบา
กับลูกน้อยค่อยพยุงจูงเงือกน้ำ
หวนรำลึกตรึงตรองถึงน้องชาย
แล้วให้ลูกเล็กศิลาเข้ามาปิด
พระกลับมาตาเงือกเสือกลงไป
ฝ่ายผีเสื้อเมื่อขึ้นจากฝั่งน้ำ
เก็บลูกไม้ใส่ห่อเห็นพอกการ
เห็นหินปิดเปิดประตูคูหากว้าง
วรพักตร์นารีศรีโสภา
วางลูกไม้ในห่อให้ลูกผัว
พระทรงเลือกลูกมะขางปรางมะยม

สมุทรไทซึ่งซีกลิกนักหนา
เขาเล่นมามีบ้างอยู่กลางปี
ขึ้นมาเลือกเอาไปชมประสมศรี
ด้วยเดิมที่ปู้ยาเป็นมานุษย์
จึงแจ้งเหตุแฉกทางกลางสมุทร
เห็นไม่สุดสิ้นแดนด้วยแสนไกล
อายุถึงพันเศษถือเพทไสย
กินลูกไม้เผือกมันเป็นพรรณผลา
ขึ้นเป็นศิษย์อยู่สำนักนั้นหนักหนา
ปราบบรรดาภูตพรายไม่กรายไป
ถึงโยคีเข้าสำนักไม่ตักษัย
ก็จะได้โดยสารไปบ้านเมือง
ล้วนเขาโชดคีรีรัตนชนิดเนื่อง
จงทราบเบื้องบงกชบทมาลย์
เจ็ดราตรีเจียวจึงจะถึงสถาน
ตามประมาณสามวันจะทันตัว
ได้ล่องหน้าไปเสียบ้างจะยังชั่ว
ชีวิตตัวบรรลัยไม่เสียตาย
ถ้าเห็นชอบท่วงที่จะหนีหาย
ไปหาดทรายหาช้าจะมาฟัง
ค่อยบรรเทาทุกข์สมอารมณ์หวัง
ให้ได้ตั้งถ้อยคำที่รำพัน
จงตโทษทำคุณอย่าหุนหัน
จวนสายฉันทย์ก็ษมาจะว่าเรา

ไปช่วยฉุดศิลาใหญ่ขึ้นให้เขา
ช่วยอุ้มเอาแกออกไปให้สบาย
มาปากถ้าแลเห็นวณชลสาย
พระพุ่มพ่ายชลนาด้วยอาลัย
เห็นมิดชิดมั่นคงไม่สงสัย
ลงที่ในวังวณชลธาร
จะมาถ้าเที่ยวหาพฤกษาหาร
ทั้งเปรี้ยวหวานสารพัดแล้วลัดมา
นิมิตอย่างนางมนุษย์เสนาหา
ลีลาม่าเข้าในห้องเห็นสององค์
ห้องของตัวเต็มห้องไม่ต้องประสงค์
ประทานองค์ไอรสสู้อุดอม

ครั้นพลบค่ำทำรักนางยักษ์ร้าย
ขึ้นแต่หน้าอารมณ์นั้นกรมกรอม
ไม่เห็นช่องตรงตริกันีกวิตก
พระกอดลูกน้อยประทับไว้กับทรวง
ฝ่ายผีเสื้อเมื่อจะจากพรากรุกฝัว
ให้หมกมุ่นชุ่มคล้ำในน้ำใจ

ประคองกายกอดแอบแนบถนอม
แต่คิดอ่านหวานล้อมจะล่อลวง
ทุกซีในอกนั้นสักเท่าภูเขาหลวง
ให้เหงาง่วงงีบหลับระงับไป
แต่พลิกตัวกลิ้งกลับไม่หลับไหล
จนเสียงไก่แก้วขันสนั่นเนิน

(ยังมีเนื้อหาต่อ)

พระสุนทรโวหาร (ภู่)
จากหนังสือเรียม ร่ายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ หน้า ๕๖ - ๕๙

คำอธิบายศัพท์และข้อความ

กระโจมโจน	โถมและพุ่งเข้าไปใส่เต็มกำลัง
กลั่น	ในที่นี้หมายความว่า กลั่นหายใจ
กาก	สิ่งที่เหลือเมื่อคั้นหรือคัดเอาส่วนดีออกไปแล้ว “ <i>รูปก็กาก</i> ” มีความหมายว่า รูปร่างไม่เหลือสิ่งดีไว้เลย
กิจกรรม	งานที่รวมกำลังไพร่พลของแผ่นดินตามลักษณะปกครอง สมัยโบราณ เพื่อประโยชน์ในเวลาเกิดศึกสงครามจะได้เรียก ระดมคนได้ทันทั่วทั้งที่ ในที่นี้พระฤๅษีแห่งเกาะแก้วพิสดาร ตอบโต้นางผีเสื้อสมุทรที่กล่าวหาว่าพระฤๅษีทำผิด “ <i>กิจกรรม</i> ” คือช่องสุมผู้คนไ้บนเกาะ
เกียน	เป็นคำภาษาเขมร แปลว่า ช่างๆ ไกล่เคียง ในความว่า “ <i>เหมือนเล่นไล่ตามละเมาะทุกเกาะเกียน</i> ”
ขุนไศล	ภูเขาใหญ่
คล้ายคล้าย	เคลื่อนไหวไปเรื่อย ๆ
เจ้าฟ้าในธাত্রี	เจ้าแผ่นดิน ในที่นี้หมายถึง พระอภัยมณี
ฉะโก	ฉลาดแกมโกง ไม่ตรงไปตรงมา
ชักหลัง	ถอยหลังหนี
ชีวัง	เพลงมาจากคำว่า “ชีวา” เพื่อให้สัมผัสกับคำว่า “หลัง”
ช่อง	แหล่งมั่วสุมหรือชุมนุมกันอย่างลับๆ ในความว่า “ <i>มาตั้งช่องศีลจะมีอยู่ที่ไหน</i> ”
ซึ้งซึ้ง	เป็นคำซ้อน หมายถึง ลึกมาก
ตรีชา	ตำหนิ กล่าวโทษ
ตะโกรง	ทะเลเยอะเยียน อยากรได้ เต็มไปด้วยความอยาก ตะกลาม
ตัดชัย	คือ ตักชัย มาจากคำเต็มว่า ชีวิตตักชัย หมายถึง การสิ้นชีวิต สุนทรภู่ดัดแปลงคำนี้เป็น ตัดชัย เพื่อให้สัมผัสกับคำว่า “ <i>ประติพัทธ์</i> ” ในความว่า “ <i>จะรองบาทประติพัทธ์จนตัดชัย</i> ”
ถือเพทไสย	ถือไสยเวท คือ เชี่ยวชาญเรื่องเวทมนตร์คาถา คำว่า “ <i>เพท</i> ” ในที่นี้คือคำว่า “ <i>เวท</i> ” หมายถึง ถ้อยคำศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขึ้นเป็น มนตร์หรือคาถาอาคมที่สามารถใช้เพื่อให้ร้ายหรือดีได้ หรือ ใช้ป้องกันอันตรายต่าง ๆ ตามคติไสยศาสตร์
ทะมึน	มีลักษณะสูงใหญ่และดำมืดอย่างน่ากลัว เป็นคำเดียวกันกับ คำว่า “ <i>ทะมึน</i> ” มักใช้คู่กับคำว่า “ <i>ดำ</i> ” เป็น “ <i>ดำทะมึน</i> ”
ทำไขหู	ทำเป็นว่าไม่ได้ยิน
ทำรัก	ทำเป็นรักใคร่ คือ พระอภัยมณีแกล้งทำเป็นรักใคร่ นางผีเสื้อสมุทร
อำรงค้ทรงมาค่าบุรี	แหวนที่พระอภัยมณีสวมนี้มีค่าควรเมือง หมายความว่า มีค่ามากคู่ควรกับเมือง

นางมารจะนานมา	อีกนานกว่านางผีเสื้อสมุทรจะกลับมา
บัลลังก์	ในที่นี้หมายถึง แทนหินที่ใช้เป็นที่นั่งหรือที่นอน
บากบั่น	ในที่นี้หมายถึง ตัดรอน ในความว่า “ <i>ประทานโทษโปรดเลี้ยงแต่เพียงนั้น อย่าบากบั่นความรักน้องนักเลย</i> ” บ่ายเบี่ยง ในที่นี้หมายถึง เวลาบ่ายคล้อย
ปราย	ซัด หวาน สาดให้กระจายออกไป
ปล้ำ	สู้ ต่อสู้ “ <i>ปล้ำมัจฉา</i> ” มีความหมายว่า สู้กับปลา ในที่นี้หมายถึง สู้กับเงือก
เปราะ	ใช้ในคำว่า “ <i>ปากเปราะ</i> ” หมายถึง พูดว่าคนง่ายๆ โดย ไม่ยั้งคิดหรือไตร่ตรอง ในความว่า “ <i>รูปก็กากปากก็เปราะ ไม่เหมาะเหม็ง</i> ”
ผืนดิน	ปิดแน่น
พะเนิน	ค้อนขนาดใหญ่ที่ใช้สำหรับตีเหล็กหรือทุบหิน เป็นต้น
พิษฐาน	มีความหมายอย่างเดียวกันกับคำว่า “ <i>อชิษฐาน</i> ” คือ ขอร้องต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อช่วยบันดาลให้ตนประสบ ผลสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวัง
เพลงศาสตร์	คือ เพลงศาสตร์ หมายความว่า เพลงอาวุธ
ภูเขาหลวง	ภูเขาใหญ่
มะชาง	ชื่อไม้ผลชนิดหนึ่ง ผลขนาดมหากดิบ สีเขียว มียางमारสหวานเย็น
มานุษย์	มาจากคำว่า “ <i>มนุษย์</i> ” ในที่นี้ยึดเสียงสระอะเป็นสระอา
ยกคอกทำท้อแท้	เอียงคอบและทำท่าไม่มีแรง เป็นคำที่นางผีเสื้อสมุทรว่านางเงือก ว่าทำท่าอ่อนพระอภัยมณี
ยุกุนธร	คือ ยุกุนธร เป็นภูเขา ๑ ใน ๗ ของเทือกเขาสัตภัณฑ์หรือ สัตบริภัณฑ์ ที่ล้อมรอบเขาพระสุเมรุอยู่เป็นชั้น ๆ รวม ๗ ชั้น ได้แก่ ๑. ยุกุนธรหรือยุกุนธร ๕. เนมินธร ๒. อีสินธร ๖. วินันตกะ ๓. กรวิก ๗. อัศกัณ ๔. สุกัสนะ
ระลอก	เขายุกุนธรอยู่ใกล้เขาพระสุเมรุมากที่สุด และมีความสูงเป็น ครึ่งหนึ่งของเขาพระสุเมรุ เขาพระสุเมรุ ๘๒,๐๐๐โยชน์เท่านั้น
แรงรุทร	คลื่น
ละเมาะ	เรียวแรงอันน่ากลัว คำว่า “ <i>รุทร</i> ” แปลว่า น่ากลัวยิ่ง
ลักษณะ	พุ่มไม้
ลูกไม้	มาจากคำว่า “ <i>ลักษณะ</i> ” ในที่นี้สุนทรภู่ต้องการให้สัมผัสกับ คำว่า “ <i>ตา</i> ” จึงยึดเสียงสระอะเป็นสระอา ในความว่า “ <i>แลประหลาดลักษณะมีตาหู</i> ” ลุยอ่อน ในที่นี้มีความหมายว่า ลุยน้ำหรือเดินท่อน้ำจั้นไม่มีแรง เป็นคำที่คนโบราณใช้ในความหมายว่าผลไม้ ปัจจุบันพบใน

เลิกศิลา	คำว่า “ส้มสุกลูกไม้”
ไว้ไว้	ยกหินขึ้น
สมุทรไท	พูดหาเรื่อง พูดจาเหลวไหล
สาชล	ท้องทะเลอันกว้างใหญ่
	คือคำว่า “สาชล” มีความหมายว่า สายน้ำ สุนทรภู่ชอบใช้
	คำว่า “สาชล” ในความหมายนี้ และมีปรากฏในวรรณคดีที่
	สุนทรภู่แต่งแทบทุกเรื่อง
สำนัก	เป็นคำภาษาเขมร แปลว่า พัก อยู่
หนีเขาใช้	เป็นถ้อยคำที่นางผีเสื้อสมุทรกล่าวหาพระฤๅษีแห่งเกาะ
	แก้วพิสดารว่าบวชเพื่อหนีการถูกเกณฑ์เข้าทำงานในสมัยนั้น
	ชายฉกรรจ์ทุกคนจะถูกเกณฑ์เข้าทำงานให้แก่บ้านเมือง
หุบห้อง	ถ้า
เห่	กล่อม
แห่งนุสนธิ์	สถานที่ที่จะติดตาม ในความว่า “ถึงม้วยมอคมให้แจ้งแห่ง
	นุสนธิ์” โหยกเหยกไม่อยู่กับร่องกับรอย ไม่แน่นอน
อย่าสุญใจ	อย่าแล้งน้ำใจ

จากหนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ หน้า ๗๓ - ๗๖